

com a nom d'una varietat de maó, i l'hi coneixen els paletes (d'aquí els detalls que fa constar Moll en *AlcM* i en *BDC* xxxiii). Però en realitat és a tort que *AlcM* parteix de les dades del cat. or., car, avui i tot, en cat. central els mots populars (i les varietats més usades) són *maó*, *totxo* i *totxana*.

En efecte sembla que sempre hi ha hagut, com avui, l'oposició entre *MAÓ*, paraula antiquíssima i generalment coneguda en el Principat, però estranya als parlars de les regions meridionals, i *tova* antic i popular en aquestes; com ja observa *AlcM* és vacil·lant la pronúncia de la *o* en cat. central (es diu a l'atzar, tal com surt, generalment adaptant-ho a *tóva*, fem. de *tou*).

Tova comença d'estar ben arrelat des de cap a la línia Tarragona-Lleida. A les Borges Blanques, ja Arqués Arrufat, observà que es pronuncia *tóbb*: protestant contra el timbre *ó* que li suposa Bulbena (*BDLC* vi, 51): en realitat sembla que la pronúncia amb *ò* oberta és general en el Continent; en canvi amb tancada a les Illes, on ja el registrà el *DFgra*. «*tova*: espècie de retjòla sense còurer: *adobe*» (el fet de no posar-li accent, indica o tancada en aquest lèxic). És interessant d'observar que el menorquí Febr-Card. (princ. S. xlix) en registrar «*toba*: retjòla de terra crua; briques de terra crua», s'aparti del seu model Belv., posant-hi una *-b-* i una *o* tancada (que ell grafia *ò*), tot i que *AlcM* no ho confirmi; car, tractant-se d'un arabisme tardà (conquesta de Menorca, c. 1290), aquesta variant és ben possible.

En el P. Val., registrat en la variant amb *a-* aglutinada, des de *CRos* «*atòba*: adobe» (1764, p. 29), amb *o* oberta («aguda») i Sanelo li posa també *ò* (r, 34r^o). Aquesta variant (que tant pot ser innovació de data catalana com conservació de l'article àrab) està realment bastant estesa en parlars del Migjorn: «*atoba*: ladrillo grande ---» (Almela, *Vocab. Cerám. Manises*, 375); i jo també tinc anotat *atova* 'maó' del Baix Cinca (Massalcoreig, 1935); a l'extrem Sud, a Agost vaig recollir el 1963 l'anunci imprès de la «Cerámica San Ramón N. C. R.: especialidad en *atoba* para terraza, plaqueta y ladrillo cara-vista», on és prolongació de la forma *atoba* immediata ja, del murcià (GaSoriano).

Potser a tall de mot de color local l'usà Verdager parlant de l'antic Egipte: «Sant Josep pren la perferta: / més hont morté trobarà / per adobar la casella? / --- / No manca argila en lo Nil; / ab groc pallús la barreja: / n'amotlla *tobes* que'l sol / ab son bes de flama asseca, / lo tuguri un cop refet / ---» (*Fugida a Egipte*, O. C. Pop. xi, 57). També sense *a-* a Tortosa, on l'usen figuradament (partint de la idea de 'mur, barreira') en una frase per a cosa que tapa la vista: «aquells estudiants, com a dimonis que eren —i'ls dimonis duen ales de rata-penada— havien volat molt, ans de que a l'alcalde li caigués la *toba* dels ulls», Ver-gés Paulí (*Espurnes* v, 15).

En àrab coexistia, com és normal gramaticalment en la llengua, el nom d'unitat *tába*, d'on ve el mot català, amb el collectiu *túb*, d'on el cast. i port. ADOBE, port. dial. *adóbo* (el timbre de sonora fortis de l'emfà-

tica *t* explica que els castellans i portuguesos la percebessin com a *d*). Que en cast. ja es registri en el S. xii (Neuvonen, 125-126), molt abans que en cat., no té res de notable, donat el caràcter diferent de les fonts de les dues llengües i els despullaments de les dues filologies; i encara més tenint en compte que en català ha tingut (a diferència d'allà) el concurrent *maó* del català central. La forma provinent del nom d'unitat és també la del murcià *atoba*, i de l'arag. antic: «hun molde de fust pora fazer *adovas*; una maza corrediza; ---» a. 1403 (Inv., *BRAE* iv, 523). En contacte amb emfàtica la *t* àrabiga sona com a *z* almenys, o més aviat *ç* i àdhuc *ç*.

En la llengua dels àrabs, aquesta paraula fou usual pertot, des de Síria fins a l'Àfrica i Espanya, on ja la registra el nostre *RMA*: «*tába* (pl.) *túb*: later» (pàgines 452, 57; no *tauba* que és err. tip. rectificada, p. xxx). El mot no pertany a cap arrel àrabiga (són hispanismes molts dels mots que hi ajunta Dozy, *Suppl.* ii, 65b, i en àrab té concurrents antics *'āğurr*, d'on el nostre *RAJOLA*); si bé també aquest s'hi documenta ja des de molt antic: no a l'Alcorà, ni en *Dabba wa Insān* (Iraq, S. x), però ja en els diccs. clàssics des del Djauhatí (1007).

Tractant-se d'una paraula tan breu, seria ben arriscat assegurar res quant a la procedència última; però de les dades de Lane (1888c) resulta que els lexicògrafs àrabs tenien consciència, un poc vaga, però unànime, d'una importació forastera: ja semblen al·ludir-hi els més antics (Ibn Dureid, el Azherí, el Farabí, entorn de l'a. 1000): car un d'ells creu que ve de Síria, un altre de Roma, i tant el Djauharí com l'egipci Saganí (1262 d. C.) afirmen que és mot nadiu d'Egipte; Lane el dona com manllevat del copte; segons MLWagner (*Restos de Lat. en el N. de Africa*, 11) tant el mot àrab com el copte *tobe* vindrien de l'egipci antic *dbt*.

DERIV.: *Tovó* o més aviat *atovó* val. («*bó*: cierto ladrillo grueso ---», *Vocab. Cerám. Manises*, 375), «unes grosses peces de fang mig cuit en forma d'*atobons* ---» maestr. (JPorcar, *BDC* xiv, 495); el que jo he sentit pertot és la pronúncia *atabó* (val a dir que totes les dades vénen de la zona val. de neutralització de *v* i *b*): a Casinos m'ensenyen *atabóns*, uns totxos o maons grossers; a Morvedre un «*atabó* hueco», a Bétera em parlen d'un corxo o recipient que «és de terra d'*atabó*» (1962); no deu ser casual la semblança amb l'argentí *adobón*, que anoto en un bon poeta nadiu de les terres andines (Sud de Mendoza) «CEMENTERIO. Cuatro muros de *adobón*, / morenos y solitarios; / detrás de los cuatro muros: / campo, campo, campo, campo / ---» (J. Solano Luis, *Los Andes*, 22-ix-1940). *Tovot* 'maó gruixut' PnaVic (*tubót*, Calldetenes, 1935). *Entovar* (mall., *DAG*.); *entovant*; *desentovar*.

Tovador, *tovadura*, *V. tou*

TOVALLA, del germ. THWAHLJÖ id., germà de l'a.-al. ant. dial. *zwehle*, b.-al. ant. *thwabila*, ags.